

Aberystwyth University

Crefft Cyfieithu Gwaith Gwyn Thomas

Jewell, Rhianedd

Published in:

Llên Cymru

DOI:

[10.16922/lc.42.5](https://doi.org/10.16922/lc.42.5)

Publication date:

2019

Citation for published version (APA):

Jewell, R. (2019). Crefft Cyfieithu Gwaith Gwyn Thomas: Dadansoddi Diwéddgan. *Llên Cymru*, 42(1), 70-95.
<https://doi.org/10.16922/lc.42.5>

Document License

CC BY-NC-ND

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the Aberystwyth Research Portal (the Institutional Repository) are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the Aberystwyth Research Portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the Aberystwyth Research Portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

tel: +44 1970 62 2400

email: is@aber.ac.uk

Crefft Cyfieithu Gwaith Gwyn Thomas: Dadansoddi *Diwéddeg*

Cydnabyddir eisoes grefft arbennig Gwyn Thomas wrth drin yr iaith Gymraeg gan academyddion, myfyrwyr a darllenwyr sy'n gyfarwydd â'i greadigaethau. Fe arddangosodd hyn yn ei gyfansoddiadau creadigol gwreiddiol ond hefyd gyda'i allu arbennig i gyfieithu gwaith artistiaid eraill. Ys dywed Dafydd Johnston, 'Un o gymwynasau mwyaf Gwyn Thomas yw ei waith yn agor clasuron llenyddiaeth Gymraeg i gynulleidfa ehangach trwy addasu a chyfieithu, gwaith sy'n cyfuno ei ddoniau fel llenor ac fel ysgolhaig.'¹ At hynny, nid yn unig llwyddodd i addysgu'r byd am gyfoeth y Gymraeg, ychwanegodd hefyd at y cyfoeth hwnnw drwy ei waith cyfieithu i'r Gymraeg. Mae ei waith cyfieithu, felly, yn tystio i'w ddawn wrth drin ieithoedd eraill yn ogystal.

Yn wir, chwaraeodd cyfieithu ac addasu ran bwysig yng ngyrfa lenyddol Gwyn Thomas, ac fe bontiodd ei waith sawl iaith a ffurf. Dechreuodd gyda cherddoriaeth drwy gyfieithu sawl cerdd a gân Saesneg i'r Gymraeg at ddefnydd yr Eisteddfod Genedlaethol. Ym 1971 cyfieithodd fadrigalau John Bennet i'r Gymraeg, 'Weep, o mine eyes' ('Wylo wnaif i').² Ym 1974 trosodd anthem Mendelssohn 'O for the wings of a dove' i'r Gymraeg ('O golomen wâr').³ Ac ym 1982 cyfieithodd soned gan Alfred Tennyson, 'Now Sleeps the Crimson Petal' i'r Gymraeg. 'Nawr Huna'r Petal Porffor' oedd trosiad Gwyn Thomas ac fe'i defnyddiwyd fel sail i waith cerddorol Roger Quilter.⁴

Fe droes wedyn at ryddiaith a chyfaddasu'r Mabinogi gan lunio fersiwn i blant ym 1984,⁵ ac fe'u cyfieithodd hefyd i'r Saesneg ynghyd â Kevin Crossley-Holland.⁶ O

ran barddoniaeth, dadansoddodd a chyfieithodd y Gododdin i'r Saesneg,⁷ a gwnaeth yr un gymwynas â cherddi Dafydd ap Gwilym.⁸ Fe gyfrannodd at gyfieithiad Cymraeg o ddetholiad o gerddi Pwyleg gan Zbigniew Herbert ym 1985.⁹ John Elwyn Jones a drosodd y cerddi gwreiddiol o'r Pwyleg i'r Gymraeg, ac ysgrifennodd Gwyn Thomas y cerddi Cymraeg ynghyd â Nesta Wyn Jones.

Afraid dweud iddo wneud cyfraniad sylweddol i fyd y theatr Gymraeg ar ffurf amrywiaeth o gyfieithiadau. Fe'i comisiynwyd gan S4C i gyfieithu chwe fersiwn talfyredig o ddramâu Shakespeare ar gyfer animeiddiadau, sef *Macbeth*, *Romeo a Juliet*, *Hamlet*, *The Tempest* (*Y Dymestl*), *Twelfth Night* (*Nos Ystwyll*) ac *A Midsummer Night's Dream* (*Breuddwyd Nos Ŵyl Ifan*). Drwy gydweithrediad BBC Cymru, S4C a Soyuzmultfilm, cwmni animeiddio o Rwsia, y gwelodd y cartwnau olau dydd a rhoes y prosiect gyfle iddo deithio i stiwdio animeiddio ym Mosgo i weld y datblygiad ar waith.¹⁰ Cafodd y dramâu Shakespeareaidd eu byrhau gan awdur llyfrau plant, Leon Garfield, yn gyntaf ac yna fy gyfieithodd Gwyn Thomas y sgriptiau i'r Gymraeg. Yn ôl Gwyn Thomas ei hun y bwriad oedd 'cyflwyno Shakespeare mewn modd bywiog a diddorol i blant ac eraill trwy'r byd. Y nod oedd rhoi golwg ar ei fawredd ac ennyn diddordeb yn ei weithiau gwreiddiol.'¹¹ Cyfieithodd hefyd dair o'r dramâu hyn yn eu cyfanrwydd sef *Y Dymestl* ym 1996, *Breuddwyd Nos Ŵyl Ifan* ym 1999, a *Macbeth*, sef un o'i gyfraniadau olaf i lenyddiaeth Gymraeg, a berfformiwyd gan Theatr Genedlaethol Cymru a'i chyhoeddi yn 2017.

Edrychodd y tu hwnt i'r Saesneg wrth gwrs am ddylanwad ar y theatr Gymraeg gan droi ei olwg i gyfeiriad gwledydd Ewrop. Gweithredodd ar fwrdd

golygyddol y cyfresi 'Y Ddrama yn Ewrop', a 'Dramâu'r Byd', ac fe'i henwyd fel y prif olygydd ar holl gyfieithiadau'r ail gyfres.¹² Er gwaethaf y gwahaniad hwn rhwng y ddwy gyfres, cyfaddefodd Gwyn Thomas, 'er bod enwau nifer o bobl yn cael eu nodi, ar y dechrau, fel aelodau o Fwrdd Golygyddol Cyfres y Ddrama yn Ewrop [...] fi'n unig a wnaeth yr holl waith golygu ar y gyfres gyfan.'¹³

Cyhoeddwyd y cyfresi hyn yn ystod y 1960au a'r 1970au gan Wasg Prifysgol Cymru. Dywedodd Gwyn Thomas fod y ddwy gyfres wedi tyfu o'r angen i gael dramâu pwysig y byd yn y Gymraeg at ddibenion dysgu cyrsiau drama trwy'r Gymraeg. Ychwanegodd:

Fy argyhoeddiad mawr i [...] oedd mai annheg fyddai disgwyl i actorion a phobol y theatr Gymraeg ddatblygu fel y dylid heb fod ganddyn nhw nifer o brif destunau'r theatr ar gael iddyn nhw yn Gymraeg, a bod angen i fyfyrwyr o actorion ddod i arfer llefaru geiriau rhai o ddramodwyr mawr y byd.¹⁴

Pan sefydlwyd is-adran Ddrama Coleg y Gogledd, Bangor, gwelwyd bod angen dirfawr am gyfieithiadau, ac felly fe luniodd Emyr Humphreys, a oedd yn bennaeth yr is-adran honno ar y pryd, restr o ddramâu i'r cwrs. Dan nawdd Cyngor Celfyddydau Cymru, treuliodd nifer o awduron wythnos yng Ngregynog yn cyfieithu nifer o'r testunau ar y rhestr honno. Cyfnod cyfieithu dwys oedd hwn a ddenodd sylw a beirniadaeth ar y pryd, ond amcan yr arbawf oedd galluogi'r awduron i ymdrwytho yn y gwaith 'fel bod dyn yn gallu byw o fewn byd y ddrama dros y cyfnod y bydd o wrthi'n cyfieithu'.¹⁵ Llwyddiant, wrth gwrs, oedd y profiad, a chyhoeddwyd rhai o'r cyfieithiadau yn ei sgil. Dyma oedd dechrau'r gyfres 'Y Ddrama yn Ewrop'.

Mae'r cyfresi yn cynnwys amrywiaeth o ddramâu a ystyrir yn gampweithiau ym maes y ddrama. Ys dywed Gwyn Thomas am esblygiad enw'r ddwy gyfres:

Gydag amser daeth yn amlwg fod yr 'Ewrop' yn nheitl y gyfres yn gyfyngiad arni ac ehangwyd hi i fod yn Dramâu'r Byd. Erbyn ei diwedd gobeithir cyhoeddir digon o destunau fel ei bod hi'n bosib i Gymro astudio prif ddramâu'r byd a dramâu pwysig yn hanes y theatr yn Gymraeg, ac i Gymry weld perfformio'r dramâu hynny yn Gymraeg. Fe ddylai'r profiad gyfoethogi'r theatr yng Nghymru yn sylweddol.¹⁶

Er bod enw'r ail gyfres yn awgrymu ymdrech i gwmpasu gwledydd y byd yn ehangach, ymddengys mai dramâu Ewropeaidd yw mwyafrif helaeth y testunau, a rhai Ffrainc yn arbennig. Er enghraifft, ceir tair drama gan Jean Anouilh (*Yr Ehedydd*, *Antigone*, *Gwahoddiad i Ginio*), dwy gan Eugène Ionesco (*Y Wers* ac *Y Tenant Newydd*) a chyfieithiadau hefyd o weithiau Jean-Paul Sartre, Albert Camus a Samuel Beckett wrth gwrs. Gellir cymryd bod edmygedd y Cymry o theatr Ffrainc yn ogystal â dealltwriaeth o'r Ffrangeg wedi dylanwadu ar gynnwys y gyfres yn sylweddol.

Ymhlith y testunau hefyd y mae cyfraniadau eraill gan Gwyn Thomas. Ym 1979 cyfieithodd *Trotsci'n Alltud* Peter Weiss ar y cyd ag Ian Hilton.¹⁷ Ian Hilton, academydd a gyhoeddodd sawl eitem am Weiss, a gyfieithodd y ddrama o'r Almaeneg gwreiddiol a Gwyn Thomas a'i trosodd i'r Gymraeg.¹⁸ Y cyfieithiad cyntaf yn y gyfres hon yw drama Samuel Beckett *Fin de partie* a gyfieithwyd ym 1969 gan Gwyn Thomas.¹⁹ Dewisodd Gwyn Thomas drosi *Fin de partie* gan fod diddordeb ganddo yng ngwaith Samuel Beckett ar y pryd.²⁰ *Diwéddgan* yw'r teitl Cymraeg, ac nid

dyma'r unig ddrama gan Beckett a drosodd Gwyn Thomas. Yn 2006 cyfieithodd ddwy ddrama fer i'w perfformio yn Eisteddfod Genedlaethol Abertawe. *Sŵn Traed*, cyfieithiad o *Footfalls* (1975), a *Dod a Mynd*, cyfieithiad o *Come and Go* (1965) oedd y dramâu hyn, cyfieithiadau o ddramâu Saesneg Beckett y tro hwn. Fe'u perfformiwyd fel rhan o raglen Theatr Genedlaethol Cymru, *Wrth Aros Beckett*, sef dehongliad o waith Beckett a'i ddylanwad ar ddramodwyr Cymru. Nid yw'r dramâu hyn wedi'u cyhoeddi, ond nid syndod yw hyn o ystyried hyd y testunau: pum tudalen o hyd yw'r gyntaf a phedair tudalen yw hyd y llall. Trueni hefyd yw darganfod nad yw'r sgriptiau wedi goroesi yn archifau'r Theatr Genedlaethol nac ar unrhyw ffurf arall. Colled o gyfoeth ei ganon cyfieithu yn wir.

Fe wnaeth Gwyn Thomas gyfraniad go helaeth i faes cyfieithu, felly, ac mae'r corff eang o waith yn haeddu sylw pellach. Diben yr ysgrif hon, serch hynny, yw canolbwyntio ar un cyfieithiad arwyddocaol sef yr un cyntaf, drama Samuel Beckett, *Diwéddegan*, a chanfod beth y mae'r trosiad o'r ddrama abswrdaidd hon yn ei ddysgu inni am grefft cyfieithu Gwyn Thomas.

Ystytrir *Fin de partie*, ynghyd ag *En attendant Godot*, yn un o ddramâu pwysicaf Beckett. Cyhoeddwyd a pherfformiwyd *En attendant Godot* yn gyntaf ym 1953. Fe dreuliodd Beckett ddwy flynedd wedyn rhwng 1954 a 1956 yn drafftio ac ailddrafftio'i ddrama nesaf, *Fin de partie*, ac fe'i cyhoeddwyd yn y pen draw ym 1957. Nid proses anghyffredin oedd y broses ddiwyd hon o ailysgrifennu ei gyfansoddiadau, a hynny yn y Ffrangeg a'r Saesneg, ond dyma'r ddrama a addasodd Beckett fwyaf o blith ei weithiau yn ôl Ruby Cohn.²¹ Y mae'r sylw a roes i bob manylyn o'r ddrama un

act hon yn tystio i bwysigrwydd pob gair a phob cyfarwyddyd ynddi i'r dramodydd, ac yn creu gofynion sylweddol i unrhyw gyfieithydd a fentra i ei thaclo.

Cyfieithwyd campwaith Beckett, *En attendant Godot*, gan Saunders Lewis ym 1962 ar gyfer y gyfres radio 'Y Ddrama yn Ewrop', a chyhoeddwyd *Wrth Aros Godot* wedyn ym 1970 fel rhan o'r gyfres argraffedig o'r un enw.²² Dilyn cyfieithiad Saunders Lewis a wnaeth *Diwéddegan*, felly, er iddo ymddangos ar bapur yn gyntaf pan gafodd ei gyhoeddi ym 1969. Cafodd y cyfieithiad ei berfformio yn llawer mwy diweddar na hynny yn ystod 2006-2007 ar ffurf sioe deithiol gan Theatr Genedlaethol Cymru dan gyfarwyddyd Judith Roberts, sy'n awgrymu hir oes apêl dramâu Samuel Beckett.

Er gwaethaf enwogrwydd byd-eang y dramodydd Gwyddelig, nid yw ei gyfansoddiadau yn cynnig adloniant rhwydd i gynulleidfa. Yn ôl Gwyn Thomas,

Drama anodd iawn i'w pherfformio a'i chynhyrchu ydi [*Fin de partie*] a hawdd y gellid gofyn beth oedd pwrpas cyfieithu peth felly o gwbl [sic]. Fy ateb i ydi mai ar gyfer myfyrwyr yn astudio drama yn ein colegau y bwriadwyd hi yn y lle cyntaf. Os oedd yna rai eraill â diddordeb yn Beckett, gorau oll. Ni ddisgwyliid i bob drama a gyfieithid apelio at y darllenydd cyffredin ('Dyw hynny'n dweud dim am ansawdd Beckett fel ysgrifennwr, wrth reswm).

Cyfieithiad i addysgu am ddrama oedd diben y gwaith hwn, felly, ond mae hi'n amlwg bod llwyddiant cyfieithiad Gwyn Thomas wedi'i werthfawrogi am gyfnod hir iawn ar ôl ei gyfansoddiad gwreiddiol.

Fel yn achos *Wrth Aros Godot*, y mae aros yn allweddol i *Diwéddegan*. Mae'r ddau brif gymeriad, Hamm, dyn dall na all symud a Clov, ei was, yn bodoli mewn byd unig heb ddim gobaith o newid i'w dyfodol. Ufuddha Clov i gyfarwyddiadau Hamm gan ei symud yn ei gadair olwyn o gwmpas y llwyfan o dro i dro a disgrifio'r hyn mae'n ei weld yn y pellter, sef dim byd ar y cyfan. Mae rhieni Hamm, Nagg a Nel, wedi'u caethiwo i finiau sbwriel, ac maent yn ymddangos o bryd i'w gilydd i geisio cusanu, a methu, ac i adrodd straeon am eu bywydau. Rhyw fyd ôl-apocalyptaidd a gyflwynir yma, lle y mae Nagg a Nel yn hiraethu am yr amser a fu, ac mae Hamm a Clov yn ymgodymu â'u presennol gan gwestiynu beth, os unrhyw beth, sy'n eu haros yn y dyfodol.

Mae teitl y ddrama, *Diwéddegan (Fin de partie)*, yn cyfeirio at sefyllfa mewn gêm gwyddbwyll. Mae'r ddwy frenhines yn wynebu ei gilydd heb lawer o gefnogaeth gan fod ambell i ddarn ar ôl ar y bwrdd gwyddbwyll yn unig. Mae'n rhaid i'r naill ochr geisio curo'r llall neu ddod yn gyfartal yn weddol gyflym er mwyn osgoi colli. Diwedd gêm bywyd a geir yn y ddrama hon. Mae cyfieithu teitl unrhyw destun yn rhan hollbwysig heb os. Dyma flas cyntaf unrhyw ddarllenydd neu wyliwr o'r gwaith, ac mae yn aml yn cyfleu rhyw elfen neu syniad sy'n ganolog iddo. Mae'r teitl yn 'gogwyddo'n darlleniad ni o stori neu gerdd neu ddrama ar y dechrau cyntaf',²³ chwedl Angharad Price. Dyma hefyd ein blas cyntaf o grefft y cyfieithydd. Yn achos *Fin de partie* roedd trosi'r teitl yn arbennig o heriol oherwydd rhaid oedd bathu term newydd. Fel yr esbonia Gwyn Thomas yn ei ragymadrodd:

Term yw *Fin de Partie*, teitl y ddrama yn Ffrangeg, ac *Endgame*, teitl y ddrama yn Saesneg, ar symudiad mewn chwarae gwyddbwyll [...] Methais gael gair Cymraeg am sefyllfa o'r fath mewn gwyddbwyll na hen chwaraeon cyffelyb, felly mi ddyfeisiais i'r term 'diwéddgan'.²⁴

Penderfynodd Gwyn Thomas arloesi a dyfeisio drwy addasu'r iaith Gymraeg er mwyn cyfleu gwir ystyr y gwreiddiol. Nid dewis rhyfedd oedd hwn o ystyried gallu aruthrol y 'gŵr geiriau' fel y'i hadwaenir i ddyfeisio geirfa Gymraeg o'r newydd.²⁵ Yn draddodiadol gwelwyd pob cyfieithiad fel methiant i raddau, fel ymgais amhosibl i drosi testun o un iaith i iaith arall. Awgryma Angharad Price, ar y llaw arall, y gall cyfieithu gyfoethogi'r iaith darged:

Tra bo pawb wrthi am y gorau'n synio am y golled sy'n digwydd wrth gyfieithu [...] canolbwyntiwn ar yr ennill, ar y cyfoethogi sy'n digwydd wrth greu, cydraddoli a chadarnhau'r berthynas rhwng ieithoedd, ar y cyfoethogi sy'n digwydd wrth gyf-ieithu.²⁶

Gwelir enghraifft glir o hyn yn yr achos hwn, oherwydd erbyn heddiw mae'r term 'Diweddgan' yn ymddangos yn *Geiriadur yr Academi* fel term a gyfeiria at y ddrama. Y mae'r cyfieithiad, felly, wedi cyfoethogi ac ychwanegu at eirfa'r Gymraeg.

Nid mater rhwydd o drosi geiriau testun o un iaith i iaith arall yw cyfieithu. Mae'r broses gymhleth yn gofyn i'r cyfieithydd ddethol, dehongli a chydbwyso, ac ar adegau, ddyfeisio, fel yn achos y teitl hwn. Nid oes un cyfieithiad hollol gywir yn bodoli, oherwydd fel yr awgryma Susan Bassnett, 'the signs of the translator's

involvement in the process of interlingual transfer will always be present'.²⁷ Mae damcaniaethwyr yn dadlau ynghylch cywirdeb cyfieithiadau ers cyfnod Cicero (107CC - 44CC) a Horas (65CC - 8CC). Awgrymodd y cyfieithwyr clasurol hyn am y tro cyntaf y dylid ystyried cyfieithu ystyr testun yn hytrach na'r union eiriau. Pwysleisiwyd ffyddlondeb i'r neges yn hytrach na'r gair. Gwaetha'r modd, mae'r tensiwn hwn yn berthnasol o hyd wrth gyfieithu heddiw, yn enwedig wrth drosi barddoniaeth neu ddrama fydryddol lle y mae'r arddull yn rhan hanfodol o'r gwaith.

Ymhellach, mae'r tyniad hwn rhwng dau begwn yn canolbwyntio ar barch at yr awdur gwreiddiol a'i fwriad, ond beth am lais y cyfieithydd ei hun? Defnyddiodd y dramodydd Rwseg, Gogol, gymhariaeth am y broses gyfieithu a dyfodd yn gysyniad poblogaidd, sef y dylai cyfieithiad weithredu fel darn o wydr. Dylai'r darlennydd allu gweld y gwaith gwreiddiol trwy'r cyfieithiad heb fod yn ymwybodol o unrhyw newid nac o ddylanwad y cyfieithydd ar y gwaith.

Dadleua Lawrence Venuti, ar y llaw arall, nad yw hyn yn bosibl, ac na ddylid ystyried cyfieithiadau fel fersiwn dryloyw o destun mewn iaith arall.²⁸ Yn hytrach, dylai'r cyfieithydd dynnu sylw at ei rôl a'i bresenoldeb amlwg yn y cyfieithiad, sef darn o waith newydd y mae wedi'i greu. Mae'n anochel y bydd dehongliad personol y cyfieithydd yn lliwio'i waith, ac mae pob cyfieithiad yn unigryw. Yn enwedig yn achos gwaith dadleuol fel drama Beckett, anodd yw peidio â darllen y testun mewn rhyw ffordd benodol. Ys dywed Susan Bassnett:

[N]o two translations are going to be alike, as we all know, because fragments of our individualistic readings will drift through our reading and our translating.

Difference is built into the translation process, both on the levels of the readerly and the writerly.²⁹

Yn wir, amhosibl yw dianc rhag dylanwad cyd-destun, cymdeithas a chyfnod ar y cyfieithydd, fel yr esbonia André Lefevere a Susan Bassnett: 'Translation is, of course, a rewriting of an original text. All rewritings, whatever their intention, reflect a certain ideology and a poetics and as such manipulate literature to function in a given society in a given way.'³⁰

Beth, felly, oedd dehongliad Gwyn Thomas o'r gwaith, a sut y dylanwadodd ei dueddiadau personol a'i gyd-destun diwylliannol ef ar y ddrama? Caiff dramâu Beckett eu hadnabod yn gyffredinol am eu portread pesimistaidd o'r ddynolryw a gwacter ystyr bywyd. 'Yn llythrennol, fe geir bun llydw o fodolaeth, a gwaeth, yn rhai o'i ddramâu',³¹ oedd disgrifiad Gwyn Thomas o'i waith, gan gyfeirio wrth gwrs at y ddrama dan sylw. Ac eto, fel dyn crefyddol ei hun, gwelai Gwyn Thomas oleuni yn nhywyllwch y gwaith. Fel y dywed yn ei ragymadrodd:

Aros sy'n llawn amheuan du a digalondid ydyw, ac eto y mae yna bosibilrwydd egwan, egwan y daw yna iachawdwriaeth ac ystyr i'w chanlyn. Dyna pam y mae Estragon a Vladimir yn dal heb symud ar derfyn *Wrth Aros Godot*: maent yn dal i 'aros'. Dyna hefyd pam nad oes diwedd ar y cymeriadau a'u bodolaeth ryfedd ar derfyn *Diwéddgan* er ei bod hi'n edrych yn eithafol ddu arnynt. Petai Beckett yn rhoi terfyn ar yr 'aros' fe fyddai wedi ymuno â'r garfan sy'n dal nad yw hi'n bosibl fod yna Dduw. 'Fedr o ddim gwneud hynny a bod yn onest â'r rheswm dynol.'³²

Â ymlaen i gydnabod nad oes prawf gwrthrychol bod Duw yn bodoli, ac mai 'Llam ffydd ydi'r unig ffordd ato.'³³ Portread o'r diffyg gallu i gymryd y llam honno sydd yng ngwaith Beckett. Yn addas iawn, wrth drafod crefydd yn ei hunangofiant, *Bywyd Bach*, dewis defnyddio dadl Pascal a wnaeth i gyfleu ei deimladau, dadl sydd, ym marn Gwyn Thomas, 'o hyd yn safadwy, os braidd yn oeraidd'.³⁴ Yn ôl Pascal, mae rhaid mentro a oes Duw neu beidio. Os nad yw Duw yn bod, nid oes dim i'w golli, ond os yw Duw yn bod, mae popeth i'w ennill. Y dewis amlwg felly yw mentro bod Duw yn bodoli. Ym marn Gwyn Thomas, yn wahanol i Beckett, mae hi'n werth cymryd y llam ffydd.

Serch hynny, fel y dywed yn ei hunangofiant llenyddol, *Llyfr Gwyn*, 'Beth bynnag arall ydi hon y mae hi'n ddrama sy'n peri i rywun feddwl am fywyd - cytuno â'r dramodydd neu beidio.'³⁵ Ac yn wir, er gwaethaf ei gred bersonol, ni fynnodd osod ei ddehongliad ei hun ar y testun. Yn ei ragymadrodd fe gyfeiria at sawl ffordd feirniadol wahanol o weld drama Beckett. Gellir dehongli'r ddrama fel darlun o ddadfeiliad personoliaeth yn awr marwolaeth, fel portread o'r berthynas rhwng Beckett y disgybl (sef Clov) a James Joyce y meistr llenyddol (sef Hamm), neu fel trosiad am y rhyngweithio rhwng y meddwl (Clov) a'r teimladau (Hamm). Dywed Gwyn Thomas: 'Os oes gennych ffansi at un o'r tair damcaniaeth a nodais y mae ichi groeso iddi.'³⁶ Trwy gydnabod y ffaith bod sawl dehongliad posibl i'r testun awgrymir ei ymdrech i aros yn niwtral wrth droi'r ddrama i'r Gymraeg. Mae bwriad y cyfieithydd i greu profiad tryloyw i'r gynulleidfa darged yn ffactor pwysig. Ys dywed Eugene Nida:

Intellectual honesty requires the translator to be as free as possible from personal intrusion in the communication process. The translator should never tack on his own impressions or distort the message to fit his own intellectual and emotional outlook. At the same time, the human translator is not a machine, and he inevitably leaves the stamp of his own personality on any translation he makes. This being the case, he must exert every effort to reduce to a minimum any intrusion of himself which is not in harmony with the intent of the original author and message.³⁷

Amhosibl fyddai dileu pob cysgod o ddylanwad personol ar gyfieithiad gan mai llais goddrychol sydd y tu ôl i'r gwaith, ond *ceisio* osgoi gadael ei ôl ar y gwaith a wnaeth Gwyn Thomas. Edrychwn nawr ar y modd y dewisodd lunio cyfieithiad ffyddlon o ddrama Beckett, ac fe welwn fod y cyfieithiad hwn yn greadigol, yn farddonol ac yn Gymreig.

Ystyrir yr agwedd Gymreig yn gyntaf. Cyfeiriwyd eisoes at y cwestiwn theoretig ynghylch ffyddlondeb cyfieithiad, sef a ddylai'r gwaith fod yn ffyddlon i neges neu i air y gwreiddiol. Yn hyn o beth, rhaid ystyried ffyddlondeb diwylliannol testun. Hynny yw, a ddylid lleoli testun yn ei ddiwylliant gwreiddiol neu'r diwylliant targed.

Gellir gosod theorïau am am ddyletswyddau'r cyfieithydd mewn cyd-destun diwylliannol ar ddau begwn cyferbyniol: ar y naill law y mae'r theori domestigeiddio ac ar y llaw arall y mae'r theori estroneiddio. Mae'r syniadau am ffyddlondeb diwylliannol cyfieithiad yn bodoli ers dros ganrif ond labelwyd y ddau ddull am y tro

cyntaf gan Lawrence Venuti ym 1988. Hanfod y gwahaniaeth rhwng y ddwy theori hyn yw'r ddadl am beth y mae'r cyfieithydd yn ei flaenoriaethu: bwriad yr awdur gwreiddiol neu ddealltwriaeth y darllenydd o'r cyfieithiad. Disgrifiwyd y pegyniad hwn gan Friederich Schleiermacher yn ei ddarlith enwog 'On the Different Ways of Translation' ym 1813. Dywedodd mai mater o leoliad yr awdur a'r darllenydd yw'r ddadl hon: 'Either the translator leaves the writer in peace as much as possible and moves the reader toward him; or he leaves the reader in peace as much as possible and moves the writer toward him.'³⁸ Wrth ddomestigeiddio, dewis y cyfieithydd yw addasu'r testun a'i osod yng nghyd-destun diwylliannol yr iaith darged. Y mae'n sicrhau fod y darllenydd yn deall y darn ac yn uniaethu â'i gynnwys. Mae cyfieithiad i'r Gymraeg, felly, yn dyfod yn Gymreig; fe'i newidir er budd y darllenydd. Wrth estroneiddio, ar y llaw arall, mae'r cyfieithydd yn parchu diwylliant yr awdur a'r testun gwreiddiol wrth lunio'r cyfieithiad. Dewisir cadw cyd-destun, cyfeiriadau a chynnwys estron y darn. Mae cyfieithiad o'r Ffrangeg yn aros yn Ffrengig, a bydd elfennau ohono yn anghyfarwydd i'r darllenydd yn yr iaith darged.

Gwelwn mai domestigeiddio oedd dewis Gwyn Thomas ar y cyfan, er nad yw'r dull hwn yn cael ei amlygu'n fawr yn y cyfieithiad. Damcaniaethwr amlycaf domestigeiddio yw Eugene Nida. Yn ôl Nida, y darllenydd yw blaenoriaeth y cyfieithydd oherwydd cyfathrebu'n glir yw amcan cyfieithu.³⁹ Dywed, 'The translator must be a person who can draw aside the curtains of linguistic and cultural differences so that people may see clearly the relevance of the original message.'⁴⁰ Y mae Nida yn dadlau y dylai profiad darllenydd cyfieithiad yn yr iaith darged gyfateb yn berffaith i brofiad darllenydd y darn gwreiddiol yn yr iaith ffynhonnell. Er mwyn cyflawni hyn, mae gofyn i'r cyfieithydd addasu cyfeiriadau ac elfennau diwylliannol estron fel eu

bod yn plethu'n naturiol i ddiwylliant y darlennydd. Y mae'r cyfieithydd yn gwneud mwy na throsi geiriau unigol i iaith arall: 'Careful literary translating must be concerned with “meaningful mouthfuls” (i.e. with reasonably whole images) and with translating entire concepts, not merely series of words or isolated fragments.'⁴¹ Disgwylir i'r cyfieithydd alluogi'r darlennydd i ddeall y testun yn llwyr, ond yn fwy na hynny, dylai gynorthwyo'r darlennydd i deimlo ystyr y darn drwy brofi'r cyfieithiad yn ei ddiwylliant ei hun. Dylai'r cyfieithiad ddarllen mor naturiol fel nad yw'r darlennydd yn sylweddoli mai cyfieithiad ydyw o gwbl. I'r perwyl hwn, wrth ddomestigeiddio testun newidir elfennau megis idiomaau sy'n unigryw i'r iaith ffynhonnell a chyfeiriadau daearyddol neu ddiwylliannol na fydd yn gyfarwydd i'r darlennydd.

Yr enghraifft amlycaf yn *Diwéddegan* yw'r cyfeiriad at yr iaith ei hun. Fel rhan o araith hir ceir ebychiad gan Hamm: 'Ça c'est du français!'⁴² a newidir i 'Dyna iti Gymraeg!'⁴³ Yn wahanol i gyfieithiad Saunders Lewis, *Wrth Aros Godot*, nid oes cyfeiriadau cyson at yr iaith Gymraeg yn *Diwéddegan*. Mae Saunders wedi plethu elfennau Cymreig i lefydd annisgwyl, ychwanegol yn *Godot* gan altro natur y ddrama i raddau helaeth.⁴⁴ Yn achos *Diwéddegan*, mae'r un duedd i addasu rhai o'r cyfeiriadau er lles y gynulleidfa Gymraeg i'w cael, ond ar y cyfan mae'r cyfieithiad yn ymddangos yn fwy niwtral ac yn fwy ffyddlon i destun Beckett. Nid pwysleisio'r elfen Gymreig a Chymraeg yw'r amcan, ond addasu geiriau, enwau, a thraddodiadau estron fel eu bod yn ddealladwy. Ateb gofynion y gynulleidfa yw blaenoriaeth y cyfieithiad hwn yn hytrach na gwthio agenda'r cyfieithydd.

Mae'r enghreifftiau hyn yn niferus. Defnyddir idiomaau Cymraeg yn lle ymadroddion Ffrangeg megis 'Â ei ben i'w blu'⁴⁵ i gyfleu 'Morne'⁴⁶ (yn ddigalon).

Dewiswyd 'rwyf ti'n hollti blew'⁴⁷ i gyflew 'tu paroles d'une affaire.'⁴⁸ Ac mae'r darn canlynol yn cynnwys cyfres o ymadroddion Cymraeg, rhai sydd â'r un ystyr hyd yn oed. Defnyddiwyd amrywiaeth ohonynt yn hytrach na'u hailadrodd i adleisio'r gwreiddiol:

Des fois je me demande si j'ai toute ma tête. Puis ça passe, je redeviens lucide.
[...] Des fois je me demande si j'ai tous mes esprits. Puis ça passe, je redeviens intelligente.⁴⁹

Weithiau rydw i'n meddwl a ydw i'n *llawn llathen*. Yna mae o'n mynd heibio, ac rydw i'n *dod ataf fy hun* wedyn. [...] Weithiau rydw i'n meddwl *a ydw i yna i gyd*. Yna mae o'n mynd heibio, ac rydw i *yn fy iawn bwyll* eto.⁵⁰

Nid yr iaith a'i hymadroddion yw unig ddimensiwn domestigeiddio wrth gwrs. Mae'r theori yn berthnasol i agweddau diwylliannol eraill o bob math. Mae sawl cyfeiriad at fwyd yn y ddrama wedi'u newid i fwydydd Cymreig neu i dermau Cymraeg sy'n fwy cyfarwydd. Er enghraifft, mae Nagg yn galw am 'Ma bouille!'⁵¹ sef stwnsh neu bwddin hufennog, ond yn y Gymraeg gofynnir am 'Fy uwd i!'⁵² Ar ganol pregeth am fyrder bywyd ar y ddaear, bloeddia Hamm: 'Quand ce n'était pas du pain c'était du mille-feuille',⁵³ ond yn y Gymraeg dywed: 'Pan nad oedd hi'n fara roedd hi'n deisen gri.'⁵⁴ Yn olaf, mae'n well gan Nagg 'rahat-loukoum'⁵⁵ na dim byd arall yn y byd, sef cynnyrch melys sy'n debyg i *turkish delight* ond y term cyffredinol '[c]yflaith'⁵⁶ a ddewisodd Gwyn Thomas. Ymddengys fod y cyfieithiad hwn wedi'i lunio at ddant Cymreig.

Yn yr un modd, wrth ddomestigeiddio gall fod gofyn i'r cyfieithydd ddiweddar cyfeiriadau er lles ei gynulleidfa, agwedd ar gyfieithu yr oedd Gwyn Thomas yn ymwybodol ohoni. Wrth esbonio'r penderfyniad i greu cyfieithiadau newydd ar gyfer cyfres 'Dramâu'r Byd' yn hytrach nag ailargraffu cyfieithiadau clasurol parod, dywedodd: 'Y ffaith amdani ydi fod ansawdd Cymraeg llwyfan wedi newid yn sylweddol gydag amser fel bod peth a swniai'n naturiol ddeugain mlynedd yn ôl yn gallu taro'n chwithig iawn heddiw.'⁵⁷ Yn achos *Diwéddegan*, cyflwynodd addasiadau a'i gwnaeth yn fwy addas i gyfnod y cyhoeddiad yn ogystal â'i chyddestun diwylliannol newydd yng Nghymru. Er enghraifft, newidir mesuriad fel ei fod yn addas i'r hyn a ddefnyddid yn gyffredin yng Nghymru yn ystod y 1960au. Tua diwedd y ddrama, wrth edrych drwy'r sbienddrych, mae Clov yn gweld person arall yn y pellter. Gofynna Hamm pa mor bell i ffwrdd ydyw, ac ateb Clov yw: 'Soixante ... quatorze mètres.'⁵⁸ Yn y Gymraeg trosir hyn i 'Pedair llath ar ddeg ... a thrigain.'⁵⁹

Domestigeiddio oedd y dewis hefyd wrth gyfeirio at sawl agwedd arall ar ddiwylliant a hanes Ffrainc. Mae 'un régiment de dragons'⁶⁰ sef math ar farchoglu Ffrengig, yn troi'n 'gatrwd o filwyr'⁶¹ mwy cyffredinol a newidir 'liard',⁶² sef hen ddarn o arian Ffrengig, i 'geiniog'.⁶³ Hefyd, y mae Clov druan dipyn yn hŷn yn y ddrama Gymraeg. Disgrifia Clov y cyfnod cyn ei enedigaeth fel 'La belle époque!'⁶⁴ yn *Fin de partie* sef diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg a dechrau'r ugeinfed ganrif, ond yn *Diwéddegan* 'Yr oes aur!'⁶⁵ oedd hi, sef cyfnod cyn Crist ym mytholeg y Groegiaid.

Wedi dweud hyn oll, nid yw pob elfen yn y ddrama yn cael ei domestigeiddio o bell ffordd, ond gellir dehongli hyd yn oed hyn fel arwydd o ffyddlondeb Gwyn

Thomas i'r ddrama wreiddiol. Pan gyfeirir at ddiwylliannau sy'n wahanol i un Ffrainc, estroneiddio a wnaeth. Mae'r hyn sy'n estron i gynulleidfa Ffrangeg *Fin de partie* yn aros yn estron i gynulleidfa Gymraeg *Diwéddegan*. Mewn ymgais i godi calon Nel, mae Nagg yn adrodd stori am deiliwr sydd yn gwneud iddi chwerthin bob tro, er nad yw'r ymgais yn llwyddiannus y tro hwn. Mae'r stori yn frith o eiriau Saesneg, ond cedwir y rhain yn y cyfieithiad. Sais ydyw o hyd, nid Cymro, ac fe ddywed 'Sorry',⁶⁶ 'Goddam Sir'⁶⁷ a 'Meilord'.⁶⁸ Ceir nifer fawr o enghreifftiau eraill drwy'r cyfieithiad o estroneiddio elfennau a fyddai'n estron i gynulleidfa Ffrangeg, ond dyma nodi ambell un. Mae 'la situation à Kov'⁶⁹ yn dal i fod 'y sefyllfa yn Cov',⁷⁰ mae 'ce vieux Grec'⁷¹ yn aros fel 'yr hen Roegwr hwnnw',⁷² ac mae Nel yn hel atgofion am yr amser a dreuliodd hi a Nagg ar 'le lac de Côme'⁷³ ac ar 'Lyn Como'.⁷⁴

Cedwir hefyd enwau'r cymeriadau ac eithrio'r newid i sillafiad enw Nel er mwyn osgoi amwysedd gyda'r ynganiad. Nel yw hi, nid Nell wrth gwrs. Nid yw hyn yn annisgwyl, er hynny, gan mai dyma yw patrwm cyfieithiadau eraill cyfres 'Y Ddrama yn Ewrop', ac mae'r enwau'n gyson hefyd yn fersiynau Ffrangeg a Saesneg Beckett ei hun. Ymhellach, fel yn achos gweithiau eraill Beckett, nid enwau cyffredin mohonynt ac mae ystyr y tu ôl i'r pedwar enw a ddewiswyd yn y gwreiddiol. Fel yr esbonia Ruby Cohn, 'No cross is seen on stage, but a crucifixion is implicit in the names of the four characters'.⁷⁵ Ceir rhan o forthwyl (Hamm) a thair hoelen, gan fod Clov yn deillio o'r gair Ffrangeg, *clou*, Nagg o'r gair Almaeneg, *nagel*, a Nell o'r Saesneg, *nail*. Dewiswyd parchu enwau'r gwreiddiol â'u hystyr gan fod nifer o ieithoedd ynghlwm â'r cymeriadau hyn, ac nid mater o'u trosi o'r Ffrangeg yn unig oedd hi.

Er gwaethaf y chwarae ar sain enwau, mae Beckett yn enwog am foelni ei iaith. Ei brif nod, yng ngeiriau Gwyn Thomas ei hun oedd 'ceisio ymgysgudd [lleiafiaeth llenyddiaeth feicro], lle y mae mynegiant wedi ei naddu hyd at yr asgwrn'.⁷⁶ Ac eto, mae'r hyn a wna Beckett gyda'r geiriau prin yn gywrain, a dywed Gwyn Thomas hefyd yn ei ragymadrodd i'r cyfieithiad: 'O wrando ar ei eiriau (ac ar ei seibiau) fe ddeuwn i ddeall fod y dyn yn fardd. Barddoniaeth yn yr ystyr bod y geiriau a ddefnyddia yn dwysáu ac yn cyfoethogi dan ei ddwylo ydyw'.⁷⁷ Ac yn yr un modd, mae hi'n ddigon eglur mai bardd yw cyfieithydd *Diwédgan*, a hynny yn addas iawn. Er enghraifft, llwydda i gadw'r odl yng geiriau Clov: 'Le fanal est dans le canal';⁷⁸ 'Mae lamp y llongau o dan y tonnau'.⁷⁹ Mae chwarae ar eiriau yn rhan bwysig o arbrofi Beckett gydag iaith, ac fe berchir hynny yn y cyfieithiad Cymraeg. Edrychwn ar y cyfnewid canlynol rhwng Hamm a Clov. Ar ôl canfod chwannen, mae Clov yn gwasgaru powdwr pryfed dros gefn Hamm:

Clov: La vache!

Hamm: Tu l'as eue?

Clov: On dirait. (*Il lâche le carton et arrange ses vêtements.*) A moins qu'elle ne si tienne coïte.

Hamm: Mais voyons! Si elle se tenait coïte.

Clov: Ah! On dit coïte? On ne dit pas coïte?

Hamm: Mais voyons! Si elle se tenait coïte nous serions baisés.⁸⁰

Ystyr 'coïte' yw llonydd neu dawel, ac ystyr 'coïte' (o'r berfenw 'coïter') yw cael perthynas rywiol. Mae'r ynganiad gwahanol yn creu gwahaniaeth pwysig a doniol o ran ystyr. I gyfleu'r effaith debyg defnyddia Gwyn Thomas 'cwato':

Clov: Y bitsh!

Hamm: Ddaliaist ti hi?

Clov: Rydw i'n meddwl. (*Mae'n gollwng y tun ac yn tacluso'i ddillad.*) Os nad ydy hi'n coito.

Hamm: Coito! Cwato rwyd ti'n feddwl. Os nad ydi hi'n cwato.

Clov: A! Cwato mae rhywun yn ei ddweud? Dydi rhywun ddim yn dweud coito?

Hamm: Edrych yma! Petai hi'n coito mi fuasem ni ar ein tinau.⁸¹

Hyd y gwn i, newyddair yw 'coito' a ddewiswyd i adleisio'r gwreiddiol. Mae'r defnydd o 'cwato' i gyfleu'r camglywed yn ffordd ddyfeisgar o awgrymu chwarae ar eiriau yma. Mae'r llythrennau'n debyg ac mae hi'n gwneud synnwyr yn y cyd-destun oherwydd fe allai'r chwannen fod yn cuddio.

Serch hynny, nid yw hi bob amser yn bosibl i gyfieithydd efelychu'r gwreiddiol yn berffaith wrth gwrs, ac ar adegau fe gollir cyfleoedd i greu pwyslais gydag arddull megis cyflythrennu oherwydd mae hi'n amhosibl gwneud heb newid yr ystyr. Er enghraifft, collir yr odl yn y darn canlynol:

Nagg: Tu me vois?

Nell: Mal. Et toi?

Nagg: Quoi?

Nell: Tu me vois?

Nagg: Mal.⁸²

Nagg: Wyt ti'n fy ngweld i?
 Nell: Go brin. A thithau?
 Nagg: Be'?'
 Nell: Wyt ti'n fy ngweld i?
 Nagg: Go brin.⁸³

Serch hynny, cedwir yr ailadrodd pwysig yma gan mai un o sylfeini'r ddrama hon yw ei defnydd cyson o ailadrodd a rhythm. Yn ôl Roger Blin, cyfarwyddwr cyntaf *En attendant Godot*, yr oedd gan Beckett syniadau penodol iawn am *Fin de partie* a'i gwnaeth yn anodd iawn ei llwyfannu.

At first, he looked on his play as a kind of musical score. When a word occurred or was repeated, when Hamm called Clov, Clov should always come in the same way every time, like a musical phrase coming from the same instrument with the same volume.⁸⁴

Gwelir trwy'r cyfieithiad ymgais Gwyn Thomas i efelychu'r ailadrodd cerddorol hwn drwy aildefnyddio ymadroddion megis bygythiad Clov, 'Rydw i'n d'adael di',⁸⁵ anobeithio Hamm, 'Ond ystyriwch, ystyriwch, rydych chi ar y ddaear, does dim gwella ar hyn'na!'⁸⁶ a'r esboniad negyddol, 'Does yna ddim chwaneg o',⁸⁷ i ddisgrifio absenoldeb amryw bethau drwy'r ddrama. Dylid nodi y collwyd un cyfle i ailadrodd yn berffaith fel y gwna Beckett, oherwydd cyfieithwyd cwestiwn Nel a Clov, 'Pourquoi cette comédie, tous les jours?'⁸⁸ i 'Pam y gomedi yma, bob dydd?'⁸⁹ a 'Pam y gomedi yma, o ddydd bwy gilydd?'⁹⁰ Mae'r ddrama yn frith o ailadroddiadau, felly

mae hi'n bosibl na sylwodd Gwyn Thomas ar yr enghraifft hon, yn enwedig os llwyddodd i gyfieithu'r testun mewn cyfnod dwys yng Ngregynog.

Blaenoriaeth y cyfieithydd hwn felly oedd parchu'r neges, ond gorau oll os oedd modd parchu'r gair hefyd. At hynny, mewn mannau eraill fe ychwanegir elfennau ieithyddol dyfeisgar efallai er mwyn cydbwyso'r hyn a gollir. Cyfoethogir geiriau Clov 'Alors nous mourrons'⁹¹ gyda'r llinell gynganeddol 'Yna fe fyddwn ni farw.'⁹² Creir rhythm ac ailadrodd effeithiol mewn man arall: 'Eh bien ça y est, j'y suis, ça suffit'⁹³ a ddaw'n 'Wel dyna ni, dyna fi, dyna ddigon.'⁹⁴ A cheir chwarae ar eiriau gwreiddiol pan ofynna Hamm i Clov, 'Tu te crois un morceau, hein?' ['Rwyt ti'n credu dy fod ti'n bishyn felly?'] ac ateb Clov yw 'Mille'⁹⁵ ['Mil']. Dyma drosiad Gwyn Thomas:

Hamm: Rwyt ti'n meddwl dy fod ti'n rhywun felly?

Clov: Rhyw fil ac un.⁹⁶

Ond wrth gwrs, yr enghraifft orau o greadigrwydd a chrefft Gwyn Thomas gydag iaith *Diwéddgan* yw ei fersiwn o gân Clov tua diwedd y ddrama:

Joli oiseau, quitte ta cage,

Vole vers ma bien-aimée,

Niche-toi dans son corsage,

Dis-lui combien je suis emmerdé.⁹⁷

Dderyn prydferth, gad dy gawell,

Hêd at f'annwyl gariad i,
Nytha yno yn ei mynwes
Dwed mai 'laru'r ydw i.⁹⁸

Cedwir ystyr y gân wreiddiol, ac er nad yw'r patrwm odli (ABAB) yn adleisio'r Ffrangeg yn union, cedwir sain yr un llafariad ar ddiwedd llinellau 2 a 4, ac mae'r sillafau yn fwy cyson nag yng nghân Beckett: 8787 yn lle 8789. Yn berthnasol iawn, yn ei ragair i'w gyfieithiad *Breuddwyd Nos Ŵyl Ifan*, dywed Gwyn Thomas:

Yr hyn yr anelwyd ato yw cadw ystyr, cyn belled ag y gellid, ond ceisio cadw ysbryd y gwreiddiol yn fwy fyth. Y mae'n beth rhyfedd, ond fe all odl yn aml fod yn fwy pwysig i ysbryd ystyr na chadw ystyr - o leiaf yn fy marn i.⁹⁹

Mae hi'n glir bod pwyslais ar gyfoeth iaith cyfieithiad wedi bodoli yn ei waith ers y cychwyn gyda drama Beckett, a bod hynny wedi dwysáu hyd yn oed yn fwy wrth droi at waith Shakespeare, ond pwnc ysgrif arall fyddai hynny.

Nid dyma'r unig agwedd ddiddorol ar iaith y cyfieithiad. Cyfeiriwyd at y ffordd y mae'r ddrama wedi'i domestigeiddio er lles cynulleidfa Gymraeg. Ymhellach, mae hi'n glir mai gogleddwyr yw Hamm a Clov. Mae'r ddeialog yn llawn geiriau tafodieithol ac amrywiaethau berfol lleol megis 'rŵan', 'efo', 'dos' a 'tyrd'. Er enghraifft, 'Tyrd yn d'ôl',¹⁰⁰ 'Dos i nôl dau olwyn beic imi';¹⁰¹ 'Be' wyt ti wedi'i wneud efo dy feic?'¹⁰² a 'Mi ddwedaist wrthyf am fynd i'r diawl. Rŵan does yna 'run.'¹⁰³

Ac eto, yn ei ragymadrodd cyfeiria Gwyn Thomas at ei ddewis o'r rhagenwau 'fo' ac 'o' gan awgrymu: 'Byddai'r iaith yn swnio'n fwy naturiol i Ddeheuwr pe ffeiriai'r ffurfiau hyn am *fe* ac *e*.'¹⁰⁴ Dengys hyn fod hyblygrwydd i'w destun a'i fod yn fwy na hynny yn ystyried dimensiwn y perfformiad. Rhaid cofio fod cyfieithu drama yn gofyn am ystyriaeth bellach na chyfieithu nofel neu stori fer, oherwydd fe'i cyfieithir i'w pherfformio ar lwyfan. Mae profiad darlennydd yn wahanol iawn i gynulleidfa drama oherwydd ni allant weld geiriau'r testun. Maent yn profi'r cyfieithiad mewn ffordd wahanol, mewn ffordd fyw, fyrhoedlog ac uniongyrchol. Nid oes modd ailddarllen brawddeg i ganfod ei hystyr yn fwy clir oherwydd caiff y ddeialog a'r symudiadau eu clywed a'u gweld unwaith yn unig. Mae her bellach i gyfieithydd drama, felly, sef cyfleu bwriad y dramodydd gwreiddiol am berfformiad ei waith, nodwedd a labelwyd gan Susan Bassnett fel perfformadwyedd.¹⁰⁵ Mae'r term yn un amwys sydd wedi'i ddiffinio mewn sawl ffordd gan amrywiaeth o feirniaid, a gall gyfeirio at elfennau llafar megis gallu actorion i ynganu'r ddeialog yn glir, elfennau gweledol megis eglurder a ffyddlondeb cyfarwyddiadau llwyfan, ynghyd â nifer helaeth o ystyriaethau pellach. Yn gyffredinol defnyddir y term i ddisgrifio gallu drama i gael ei llwyfannu a sut y mae'r cyfieithydd yn sicrhau y gall cyfieithiad gael ei llwyfannu. Ystyriaeth arall i gyfieithydd yw hi wrth sicrhau bod y testun ar ei newydd wedd yn ffyddlon i'r fersiwn wreiddiol ac yn glir i'r gynulleidfa darged.

Mae Gwyn Thomas yn dangos ei fod yn rhoi ystyriaeth i berfformadwyedd y testun eto yn ei ragymadrodd wrth gyfeirio at ei hyd. Esbonia mai'r testun Ffrangeg, *Fin de partie*, a ddefnyddiodd i lunio'r cyfieithiad, yn hytrach na fersiwn Saesneg Beckett, *Endgame*, ond '[o] ran cyflwyniad mewn theatr efallai fod ffurf fyrrach y

Saesneg o fantais'.¹⁰⁶ Yr awgrym yw y byddai'r cam nesaf yn y cyfieithu, sef cyfieithu'r ddrama o'r llyfr i'r llwyfan, yn wahanol eto.

Yn debyg, rhoddir sylw i berfformadwyedd y cyfieithiad ar lefel ieithyddol. Gwahaniaethir rhwng cywair y ddeialog a chywair y cyfarwyddiadau llwyfan yn glir, gan fod iaith lafar a chyffyrddiadau tafodieithol yn y ddeialog ac iaith ysgrifenedig ffurfiol yn y cyfarwyddiadau. Er enghraifft, ceir dau fath gwahanol o negydd drwy'r ddrama. Cymharwn '(Nid yw Clov yn symud.)'¹⁰⁷ â 'Dwyt ti ddim yn fy hoffi i.'¹⁰⁸ Amrywiaeth weddol amlwg o bosibl yw hyn, ond gwelir esiampl arbennig o'r cyferbyniad hwn yn y defnydd o'r gair 'sbienddrych'. Defnyddir 'sbinddrych' yn y ddeialog a 'sbienddrych' yn y cyfarwyddiadau llwyfan.¹⁰⁹ Mae'r sillafiad safonol wedi'i addasu fel ei fod yn debycach i ynganiad naturiol. Mae hi'n glir bod profiad yr actor a'r gynulleidfa ym mlaen meddwl y cyfieithydd yma.

Ac eto, nid yw'n llacio'r iaith yn gyfan gwbl. Mae hefyd yn ceisio cadw arddull y gwreiddiol, felly defnyddir cromfachau ar adegau i gynnig esboniadau. Mae Clov yn defnyddio 'escabeau'¹¹⁰ i weld beth sydd yn y pellter. Ceir esboniad yn y cyfarwyddiadau agoriadol mai 'ysgol ddeudroed'¹¹¹ yw hon. Serch hynny, wrth gyfeirio at yr eitem yn neialog y ddrama defnyddir 'ysgol' yn unig.¹¹² Mae hi'n bwysig osgoi gorlwytho'r gynulleidfa gyda gwybodaeth, a digon yw amlinellu union natur yr ysgol i'r cyfarwyddwr. Yn yr un modd, wrth alarnadu am gyflwr y ddynoliaeth, datgana Hamm: 'Je pourrais peut-être me jeter par terre. [...] Enfoncer mes ongles dans les rainures et me traîner en avant, à la force du poignet.'¹¹³ Yn *Diwéddgan* dywed: 'Efallai y gallwn i 'nhaflu fy hun ar y llawr, [...] Gwthio f'ewinedd i'r craciau a llusgo fy hun ymlaen gerfydd fy maglau [*i.e. dwylo*].'¹¹⁴ Mae Gwyn Thomas wedi

dewis cadw gair sydd yn cyfleu arddull ddramataidd y gwreiddiol yn hytrach na gair a fydd yn fwy cyfarwydd i'r gynulleidfa. Ei ddatrysiad, felly, yw cynnig esboniad mewn cromfachau er lles yr actor neu'r cyfarwyddwr, efallai, i arwain ystum o fath gyda'r dwylo.

Y peth olaf i'w nodi am iaith y cyfieithiad hwn yw'r ffaith bod *Diwéddgan* hefyd yn ffyddlon i iaith anwedus *Fin de partie*. Yn achos *Wrth Aros Godot* Saunders Lewis, mae enghreifftiau cyson o lanhau iaith Beckett. Er enghraifft, pan mae Vladimir yn gorchymyn Estragon i'w sarhau, mae'r atebion yn ysgafnach o lawer yn y Gymraeg. Defnyddia Estragon yr enllibion, *salaud, fumier a crapule*,¹¹⁵ ond yn y Gymraeg caiff y rhegfeydd eu lleddfu:

Estragon: Be 'ydw i i'w neud?
Vladimir: 'Y nghyfarth i.
Estragon: Y biliffwdan gwirion!
Vladimir: Rhywbeth cryfach.
Estragon: Y mulsyn! Y drewgi!¹¹⁶

Dewisodd Gwyn Thomas, ar y llaw arall, gadw'r rhegfeydd yn ei gyfieithiad ef o *Diwéddgan*. Dyma ambell enghraifft yn unig ond maent yn ymddangos drwy'r testun. 'Maudit fornicateur!',¹¹⁷ 'Y cnuchiwr ddiawl!';¹¹⁸ 'Je t'en fous! Et toi?',¹¹⁹ 'Twll dy din di. A thithau?';¹²⁰ a 'Le salaud!';¹²¹ 'Y bastard!'¹²² Fel y dywed Nida, amhosibl yw osgoi pob dylanwad gan y cyfieithydd ar destun, ac fe welwn hyn hyd yn oed yn y rhegfeydd oherwydd gydag adlais anochel ei ochr farddonol, llwyddodd Gwyn

Thomas hyd yn oed i gyfoethogi iaith un o'r ebychiadau gyda chyflythrennu. Mae 'Paix à nos... fesses'¹²³ yn troi'n 'Tangnefedd i'n ... tinau.'¹²⁴

Amcan Gwyn Thomas oedd cynhyrchu cyfieithiad ffyddlon o ddrama Beckett y gellid ei ddefnyddio i ddysgu myfyrwyr a chynulleidfaoedd Cymru am fawredd ei waith theatraidd, ac fe welwn fod *Diwéddegan* yn ffyddlon mewn sawl ffordd bwysig. Ceir cydbwysedd clir rhwng gwaith Beckett, y gynulleidfa Gymraeg a chreadigrwydd y cyfieithydd ei hun. Mae'r cyfieithiad yn parchu neges, gair ac ysbryd y ddrama wreiddiol, ond mae hi'n darllen hefyd fel drama Gymraeg yn nwylo crefftus bardd. Yn ei hunangofiant, *Bywyd Bach*, mae'n cyfeirio at bwysigrwydd mabwysiadu gwaith estron fel rhan o'n diwylliant ni:

Yr hyn sydd wedi digwydd yn ystod fy oes i ydi fod dylanwadau o'r byd mawr [...] wedi llifo dros ein Cymru ni. [...] Hyd y gwelaf i, rhaid mawr y Gymraeg o'r dyddiau hynny ymlaen ydi lleibio'r estron bethau deniadol hyn i'w chyfansoddiad a'u haddasu, neu greu pethau apelgar tebyg.¹²⁵

A dyma a wnaeth gyda'i holl waith cyfieithu: trosi gweithiau gwerthfawr i'n hiaith, a'u gwneud nhw'n rhan o'n

diwylliant hefyd. Gyda *Diwéddegan* dengys Gwyn Thomas yn hynod effeithiol mai crefft greadigol yw cyfieithu, crefft a feistrolodd i'r radd flaenaf.

ATODIAD

Nodir isod restr o gyfieithiadau cyflawn Gwyn Thomas o ddramâu Shakespeare.

Williams Shakespeare, *Y Dymestl*, cyf. gan Gwyn Thomas (Dinbych: Gwasg Gee, 1996).

William Shakespeare, *Breuddwyd Nos Wyl Ifan*, fersiwn Gymraeg gan Gwyn Thomas (Caerdydd: Uned Iaith Genedlaethol Cymru CBAC, 1999).

William Shakespeare, *Macbeth*, cyf. gan Gwyn Thomas (Y Lolfa, Talybont: Cyhoeddiadau Barddas, 2017).

¹ Dafydd Johnston, 'Gwyn Thomas a Chyfieithu Dafydd ap Gwilym', yn *Gweledigaethau: Cyfrol Deyrnged Yr Athro Gwyn Thomas* (S. I.: Cyhoeddiadau Barddas, 2007), tt. 350-66, 350.

² John Bennet, 'Wylo wnaft i', cyf. gan Gwyn Thomas (S. I.: Llys yr Eisteddfod Genedlaethol, 1971).

³ Mendelssohn, 'O golomen wâr', cyf. gan Gwyn Thomas (S. I.: Llys yr Eisteddfod Genedlaethol, 1974).

⁴ Roger Quilter, 'Nawr huna'r petal porffor', cyf. gan Gwyn Thomas (S. I.: Llys yr Eisteddfod Genedlaethol, 1982).

⁵ Gwyn Thomas, *Y Mabinogi: cyfaddasiad newydd gan Gwyn Thomas* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 1984).

⁶ Gwyn Thomas a Kevin Crossley-Holland, *Tales from the Mabinogion*: adapted by Gwyn Thomas and Kevin Crossley-Holland (London: Gollancz, 1984).

⁷ Gwyn Thomas, *Gododdin: The Earliest British Literature* (Llandysul: Gwasg Gomer, 2012).

⁸ Gwyn Thomas, *Dafydd ap Gwilym: His Poems* (Cardiff: University of Wales Press, 2001).

⁹ John Elwyn Jones, Gwyn Thomas a Nesta Wyn Jones cyf., *Zbigniew Herbert: detholiad o'i gerddi* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 1985).

¹⁰ Tudalen Gwyn Thomas ar wefan Cymdeithas Ddysgedig Cymru [Ar-lein]. Ar gael: <https://www.cymdeithasddysgedig.cymru/fellow/gwyn-thomas/> cyrchwyd 8 Tachwedd 2018.

¹¹ Gwyn Thomas, 'Shakes' a Fi', *Golwg*, 5-10 (5.11.92), 12-13, 12.

¹² O dan olygyddiaeth Gwyn Thomas cyhoeddwyd y dramâu canlynol gan Wasg Prifysgol Cymru fel rhan o gyfres Dramâu'r Byd:

Eugene Ionesco, *Y Wers ac Y Tenant Newydd*, cyf. gan K. Lloyd-Jones (1974)

P. Terentius Afer, *Y Brodyr*, cyf. gan Arthur O. Morris (1974)

Jean Anouilh, *Yr Ehedydd*, cyf. gan Kathleen Parry (1976)

Jean Anouilh, *Antigone*, cyf. gan Roy Owen (1976)

Federico Garcia Lorca, *Priodas Waed*, cyf. gan R. Bryn Williams a John Rowlands (1977)

Friedrich Dürrenmatt, *Ymweliad yr Hen Foneddiges*, cyf. gan John Gwilym Jones a G. L. Jones (1976)

Albert Camus, *Caligula*, cyf. gan Emyr Tudwal Jones a Prys Morgan (1978)

Jean Anouilh, *Gwahoddiad i Ginio*, cyf. gan John H. Watkins (1979)

Jean-Paul Sartre, *Caeëdig Ddôr*, cyf. gan Richard T. Jones (1979)

Soffocles, *Oidipos yn Colonos*, cyf. gan Euros Bowen (1979)

Peter Weiss, *Trotsci'n Alltud*, cyf. gan Ian Hilton a Gwyn Thomas (1979)

¹³ Gwyn Thomas mewn neges ebost at Elin Angharad Jones fel y'i henwyd hi ar y pryd.

Elin Angharad Williams, *Yr Awen Ddemocrateiddiol: Agweddau ar Waith Gwyn Thomas, 1962-2010*, traethawd PhD anghyhoeddedig Prifysgol Bangor, 2014, Cyfrol 2, Atodiad 1, sgwrs e-bost rhwng Gwyn Thomas a'r awdur presennol, 16 Awst, 2011 tt. 529-30, 530.

¹⁴ Gwyn Thomas, *Llyfr Gwyn*, (Bala, Cyhoeddiadau Barddas, 2015), t. 91.

¹⁵ Gwyn Thomas, 'Dramâu'r Byd', *Llais Llyfrau* (Gaeaf 1976), 18.

¹⁶ Thomas, 'Dramâu'r Byd', 18.

¹⁷ Peter Weiss, *Trotsci'n Alltud*, cyf. gan Ian Hilton a Gwyn Thomas (Caerdydd, Gwasg Prifysgol Cymru, 1979).

- ¹⁸ Williams, *Yr Awen Ddemocrateiddiol: Agweddau ar Waith Gwyn Thomas, 1962-2010*, Traethawd PhD 2014, Cyfrol 2, Atodiad 1, Sgwrs e-bost rhwng Gwyn Thomas ac Elin Angharad Jones, 1 Ebrill, 2010 tt. 526-527, 527.
- ¹⁹ Samuel Beckett, *Diwéddgan*, cyf. gan Gwyn Thomas (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 1969).
- ²⁰ Thomas, 'Dramâu'r Byd', 18.
- ²¹ Ruby Cohn, *Just Play: Beckett's Theater* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980), t. 173.
- ²² Samuel Beckett, *Wrth Aros Godot*, cyf. gan Saunders Lewis (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 1970).
- Am astudiaeth lawnach o gyfieithiad Saunders Lewis o ddrama Beckett, *En attendant Godot*, gweler Rhianedd Jewell, *Her a Hawl Cyfieithu Dramâu: Saunders Lewis, Samuel Beckett a Molière* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2017).
- ²³ Angharad Price, 'Cyfoeth Cyfieithu', *Taliesin* (Gaeaf 1997), 11-39, 32.
- ²⁴ Gwyn Thomas, 'Diwéddgan', yn Samuel Beckett, *Diwéddgan*, cyf. gan Gwyn Thomas (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 1969), tt. vii-xii, xii.
- ²⁵ Er enghraifft, gwyddys iddo fathu'r term 'llunyddiaeth' i ddisgrifio '[l]lenyddiaeth yr ydych chi'n ei gweld hi ar ffurf llun gyda siarad'. Gwyn Thomas, 'Llunyddiaeth y Bobl', *Taliesin*, 35 (Rhagfyr, 1977), 13.
- ²⁶ Price, 'Cyfoeth Cyfieithu', 26.
- ²⁷ Susan Bassnett, 'When is a Translation not a Translation?', yn Susan Bassnett ac André Lefevere (goln), *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation* (Clevedon: Multilingual Matters, 1998), tt. 25-40, 26.
- ²⁸ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation 2nd ed.*, (London; New York: Routledge, 2008), t. 276.
- ²⁹ Bassnett, 'When is a Translation not a Translation?', 27.
- ³⁰ Susan Bassnett ac André Lefevere, 'General editors' preface', *Translation, Rewriting & the Manipulation of Literary Fame* (London: Routledge, 1992), tt. vii-viii, vii.
- ³¹ Gwyn Thomas, 'Samuel Beckett', *Taliesin*, 69 (1990), 96-9, 98.
- ³² Thomas, 'Diwéddgan', *Diwéddgan*, tt. ix-x.
- ³³ Thomas, 'Diwéddgan', *Diwéddgan*, t. ix.
- ³⁴ Gwyn Thomas, *Bywyd Bach* (Caernarfon: Gwasg Gwynedd, 2006), t. 69.
- ³⁵ Thomas, *Llyfr Gwyn*, t. 91.
- ³⁶ Thomas, 'Diwéddgan', tt. xi-xii.
- ³⁷ Eugene Nida, 'The Role of the Translator' yn *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating* (Leiden: E. J. Brill, 1964), tt. 145-55, 154.
- ³⁸ Friederich Schleiermacher, 'On the Different Methods of Translating', Translated by Susan Bernofsky, yn Lawrence Venuti (gol.), *The Translation Studies Reader 3rd ed.* (Llundain: Routledge, 2012), tt. 43-63, 49.
- ³⁹ Eugene Nida, 'Principles of Correspondence' yn *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating* (Leiden: E. J. Brill, 1964), tt. 156-192, 162.
- ⁴⁰ Eugene Nida a Jan de Waard, *From One Language to Another: Functional Equivalence in Bible Translating* (Nashville: Thomas Nelson, 1986), t. 14.
- ⁴¹ Nida, 'The Role of the Translator', t. 147.
- ⁴² Samuel Beckett, *Fin de partie* (Paris: Éditions de Minuit, 1957), t. 70.
- ⁴³ Thomas, *Diwéddgan*, t. 33.
- ⁴⁴ Gweler Rhianedd Jewell, *Her a Hawl Cyfieithu Dramâu: Saunders Lewis, Samuel Beckett a Molière* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru, 2017)
- ⁴⁵ Thomas, *Diwéddgan*, t. 5.
- ⁴⁶ Beckett, *Fin de partie*, t. 15.
- ⁴⁷ Thomas, *Diwéddgan*, t. 25.
- ⁴⁸ Beckett, *Fin de partie*, t. 52.
- ⁴⁹ Beckett, *Fin de partie*, tt. 94-5.
- ⁵⁰ Thomas, *Diwéddgan*, t. 46. Rwyf innau wedi italeiddio'r idiomaau er mwyn eu pwysleisio. Ni cheir italeiddio yn y testun gwreiddiol.
- ⁵¹ Beckett, *Fin de partie*, t. 21.
- ⁵² Thomas, *Diwéddgan*, t. 8.
- ⁵³ Beckett, *Fin de partie*, t. 89.

-
- ⁵⁴ Thomas, *Diwéddgan*, t. 43.
- ⁵⁵ Beckett, *Fin de partie*, t. 74.
- ⁵⁶ Thomas, *Diwéddgan*, t. 36.
- ⁵⁷ Thomas, 'Dramâu'r Byd', 18.
- ⁵⁸ Beckett, *Fin de partie*, t. 101.
- ⁵⁹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 50.
- ⁶⁰ Beckett, *Fin de partie*, t. 77.
- ⁶¹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 37.
- ⁶² Beckett, *Fin de partie*, t. 59.
- ⁶³ Thomas, *Diwéddgan*, t. 28.
- ⁶⁴ Beckett, *Fin de partie*, t. 64.
- ⁶⁵ Thomas, *Diwéddgan*, t. 29.
- ⁶⁶ Thomas, *Diwéddgan*, t. 15.
- ⁶⁷ Thomas, *Diwéddgan*, t. 16.
- ⁶⁸ Thomas, *Diwéddgan*, t. 16.
- ⁶⁹ Beckett, *Fin de partie*, t. 70.
- ⁷⁰ Thomas, *Diwéddgan*, t. 34.
- ⁷¹ Beckett, *Fin de partie*, t. 91.
- ⁷² Thomas, *Diwéddgan*, t. 44.
- ⁷³ Beckett, *Fin de partie*, t. 34.
- ⁷⁴ Thomas, *Diwéddgan*, t. 15.
- ⁷⁵ Ruby Cohn, *A Beckett Canon* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2001), t. 226.
- ⁷⁶ Thomas, *Bywyd Bach*, t. 59.
- ⁷⁷ Thomas, 'Diweddgan', t. x.
- ⁷⁸ Beckett, *Fin de partie*, t. 45.
- ⁷⁹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 21.
- ⁸⁰ Beckett, *Fin de partie*, t. 49.
- ⁸¹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 23.
- ⁸² Beckett, *Fin de partie*, t. 28.
- ⁸³ Thomas, *Diwéddgan*, t. 12.
- ⁸⁴ 'Blin on Beckett: Interview by Tom Bishop', *On Beckett: Essays and Criticism*, (gol.) S. E. Gontarski (London: Anthem Press, 2012), tt. 167-74, 173.
- ⁸⁵ Gwelir enghreifftiau o'r ymadrodd hwn ar dudalennau 8, 10, 25, 26, 27, 31, 43, 51. Thomas, *Diwéddgan*.
- ⁸⁶ Thomas, *Diwéddgan*, t. 34, t. 43.
- ⁸⁷ Er enghraifft, nodir nad oes yna chwaneg o olwynion beic (t. 7), o uwd (ddwywaith ar dudalen 8), o siwgr-almon (t. 36), ac o blis-cysgu (t. 45). Thomas, *Diwéddgan*.
- ⁸⁸ Beckett, *Fin de partie*, t. 27, t. 47.
- ⁸⁹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 11.
- ⁹⁰ Thomas, *Diwéddgan*, t. 22.
- ⁹¹ Beckett, *Fin de partie*, t. 18.
- ⁹² Thomas, *Diwéddgan*, t. 6.
- ⁹³ Beckett, *Fin de partie*, t. 109.
- ⁹⁴ Thomas, *Diwéddgan*, t. 54.
- ⁹⁵ Beckett, *Fin de partie*, t. 24.
- ⁹⁶ Thomas, *Diwéddgan*, t. 10.
- ⁹⁷ Beckett, *Fin de partie*, t. 105.
- ⁹⁸ Thomas, *Diwéddgan*, t. 52.
- ⁹⁹ Gwyn Thomas, 'Rhagair', yn Thomas, William Shakespeare, *Breuddwyd Nos Wyl Ifan*, fersiwn Gymraeg gan Gwyn Thomas (Caerdydd: Uned Iaith Genedlaethol Cymru CBAC, 1999), tt. v-ix, viii.
- ¹⁰⁰ Thomas, *Diwéddgan*, t. 7.
- ¹⁰¹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 7.
- ¹⁰² Thomas, *Diwéddgan*, t. 7.
- ¹⁰³ Thomas, *Diwéddgan*, t. 8.
- ¹⁰⁴ Thomas, 'Diweddgan', t. xii.
- ¹⁰⁵ Susan Bassnett, 'Translating for the Theatre - The Case Against Performability', *TTR: Traduction, terminologie, rédaction*, vol. 4, 1 (1991), 99-111, 100.
- ¹⁰⁶ Thomas, 'Diweddgan', t. xii.

-
- ¹⁰⁷ Thomas, *Diwéddgan*, t. 6.
¹⁰⁸ Thomas, *Diwéddgan*, t. 6.
¹⁰⁹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 19.
¹¹⁰ Beckett, *Fin de Partie*, t. 12.
¹¹¹ Thomas, *Diwéddgan*, t. 3.
¹¹² Thomas, *Diwéddgan*, tt. 19-20.
¹¹³ Beckett, *Fin de Partie*, tt. 89-90.
¹¹⁴ Thomas, *Diwéddgan*, t. 44.
¹¹⁵ Samuel Beckett, *En Attendant Godot* (Paris: Éditions de Minuit, 1952), t. 95.
Bastard yw ystyr *salaud* a *fumier*, a chnaf yw *crapule*.
¹¹⁶ Lewis, *Wrth Aros Godot*, t. 67.
¹¹⁷ Beckett, *Fin de Partie*, t. 22.
¹¹⁸ Thomas, *Diwéddgan*, t. 8.
¹¹⁹ Beckett, *Fin de partie*, t. 74.
¹²⁰ Thomas, *Diwéddgan*, t. 36.
¹²¹ Beckett, *Fin de partie*, t. 74.
¹²² Thomas, *Diwéddgan*, t. 36.
Ceir enghreifftiau pellach hefyd megis: 'Ydi, o ddiawl!' t. 21; 'Y bitsh!' t. 23; 'Be' ddiawl ydi o bwys?' t. 47; 'Tomatos o ddiawl!' t. 50.
¹²³ Beckett, *Fin de partie*, t. 108.
¹²⁴ Thomas, *Diwéddgan*, t. 54.
¹²⁵ Thomas, *Bywyd Bach*, tt. 207-8.